

ენათმეცნიერება Linguistic

მეტყველების ნაწილების კლასიფიკაციის ისტორიიდან

(ნებრისხადან სამეფო აკადემიის უახლეს გრამატიკამდე)

ნინო ჭრიკიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

e-mail: nino.chrikishvili@tsu.ge

ენაში არსებული სიტყვათა მრავლის სხვადასხვა კლასებად გადანაწილება და საკლასიფიკაციო პრინციპად სიტყვების საერთო გრამატიკული ნიშნების (მორფოლოგიური კატეგორიები, სინტაქსური ფუნქციები) გამოყენება ენაში კონკრეტული რაოდენობის მეტყველების ნაწილების ჩამონათვალს წარმოქმნის. გამონაკლისი არც ესპანური ენაა, სადაც ცხრა მეტყველების ნაწილს გამოყოფენ: არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, მსაზღვრელი, ნაცვალ-სახელი, ზმნა, ზმნიზედა, წინდებული, კავშირი, შორისდებული.

მეტყველების ნაწილების წარმოდგენილი თანამიმდევრობა გვხვდება 2009 წლიდან, მას შემდეგ რაც ესპანეთის სამეფო აკადემიამ (RAE) გამოაქვეყნა ესპანური ენის განახლებული გრამატიკა „Nueva gramática de la lengua española“. აკადემიის განახლებული გრამატიკით შემოთავაზებული კლასიფიკაცია, რომელიც ამ ეტაპზე საბოლოო ვარიანტად განიხილება, მთელი რიგი მახასიათებლებით განსხვავდება წინა საუკუნეების გრამატიკულ ნაშრომებში წარმოდგენილი კლასიფიკაციებისგან. სწორედ მეტყველების ნაწილების კლასიფიკაციის ისტორიას ეხება წინამდებარე სტატია, სადაც ესპანური (კასტილიური) ენისათვის ყველაზე მნიშვნელოვან გრამატიკულ ნაშრომებზე დაყრდნობით აღწერილია ევოლუციის რა გზა განვლო მეტყველების ნაწილების კლასიფიკაციამ. მეტყველების ნაწილების კლასიფიკაციის აღწერა დავიწყეთ კასტილიური (ესპანური) ენის პირველი გრამატიკიდან და ვნახეთ როგორ შეიცვალა ეტაპობრივად ნებრისხსეული კლასიფიკაცია და როგორ მივიღეთ თანამედროვე ესპანურში ცხრა მეტყველების ნაწილი.

ენაში არსებული სიტყვათა მარაგის სხვადასხვა კლასებად გადანაწილება და საკლასიფიკაციო პრინციპად სიტყვების საერთო გრამატიკული ნიშნების (მორფოლოგიური კატეგორიები, სინტაქსური ფუნქციები) გამოყენება ენაში კონკრეტული რაოდენობის მეტყველების ნაწილების ჩამონათვალს წარმოქმნის. გამონაკლისი არც ესპანური ენაა, სადაც ცხრა მეტყველების ნაწილს გამოყოფენ:

არსებითი სახელი (ესპ. sustantivo): hombre ‘კაცი’, maldad ‘ზოროტება’...

ზედსართავი სახელი (ესპ. adjetivo): alto ‘მაღალი’, estrecho ‘ვიწრო’ ...

მსაზღვრელი (ესპ. determinante): el (არტიკლი), mi ‘ჩემი’, este ‘ეს’...

ნაცვალსახელი (ესპ. pronombre): yo ‘მე’, alguien ‘ვინმე’ ...

ზმნა (ესპ. verbo): trabajar ‘მუშაობა’, comprender ‘გაგება’, vivir ‘ცხოვრება’ ...

ზმნიზედა (ესპ. adverbio): antes ‘წინათ’, bien ‘კარგად’ ...

წინდებული (ესპ. preposición): con ‘-თან’, hasta ‘-მდე’ ...

კავშირი (ესპ. conjunción): pero ‘მაგრამ’, y ‘და’ ...

შორისდებული (ესპ. interjección): oh ‘ოჰ’ ...

მეტყველების ნაწილების წარმოდგენილი თანამიმდევრობა გვხვდება 2009 წლიდან, მას შემდეგ რაც ესპანეთის სამეფო აკადემიამ (RAE) გამოაქვეყნა ესპანური ენის განახლებული გრამატიკა „Nueva gramática de la lengua española“.¹ აკადემიის განახლებული გრამატიკით შემოთავაზებული კლასიფიკაცია, რომელიც ამ ეტაპზე საბოლოო ვარიანტიად განიხილება, მთელი რიგი მახასიათებლებით განსხვავდება წინა საუკუნეების გრამატიკულ ნაშრომებში წარმოდგენილი კლასიფიკაციებისგან.

ესპანური (კასტილიური) ენის გრამატიკის ისტორია არაერთ მნიშვნელოვან ნაშრომს აერთიანებს. თუმცა, მათ შორისაც არის განსაკუთრებით აღსანიშნი რამდენიმე ნაშრომი. ანტონიო დე ნებრიხას 1492 წლით დათარიღებული „Gramática de la lengua castellana“² ესპანური (კასტილიური) ენის პირველი გრამატიკაა. სწორედ ამ ნაშრომით მოხდა კასტილიური (ესპანური) ენის სტრუქტურისა და ნორმების წერილობითი ფორმით ჩამოყალიბება. ნებრიხამ თავი მოუყარა და წერილობით დააფიქსირა მანამდე ზეპირი ფორმით არსებული გრამატიკული წესები. XV საუკუნის ცნობილმა ესპანელმა ჰუმანისტმა და ლინგვისტმა ნაშრომი ხუთ ნაწილად დაყო და თავების მიხედვით განიხილა ესპანური ენის ფონეტიკა, მორფოლოგია და სინტაქსი.

¹Real Academia Española, Nueva gramática de la lengua española, Madrid, 2009

²ანტონიო ნებრიხას „კასტილიური ენის გრამატიკის“ ონლაინ ვერსია <http://www.ataun.eu/BIBLIOTECAGRATUITA/C1%C3%A1sicos%20en%20Espa%C3%B1ol/Antonio%20de%20Nebrija/Gram%C3%A1tica%20de%20la%20lengua%20Castellana.pdf>

აღსანიშნავია, რომ ნაშრომის პირველი ოთხი ნაწილი განკუთვნილი იყო ესპანელებისათვის, რომელთაც მშობლიური ენის გრამატიკის სიღრმისეული შესწავლა უნდოდათ, ხოლო ნაშრომის ბოლო (მეხუთე) თავში ნებრიხამ მოკლედ აღწერა კასტილიური ენის მთავარი გრამატიკული მახასიათებლები (სხვადასხვა დროში ზმნების უღლების უამრავი პარადიგმით) მათთვის, ვისთვისაც ესპანური არ იყო მშობლიური ენა.

ჩვენთვის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ნაშრომის მესამე თავი, რომელიც ეხება ესპანური ენის მორფოლოგიას და მეტყველების ნაწილების დახასიათებას შესაბამისი შინაარსობრივი ჯგუფებით და მორფოლოგიური კატეგორიებით. მეტყველების ნაწილების სათითაოდ დახასიათებამდე ნებრიხა წარმოადგენს კასტილიური ენის მეტყველების ნაწილების ათწევრა სისტემას, ამ სისტემას ლათინურ და ბერძნულ ენებში გამოყენებულ კლასიფიკაციას ადარებს და ძირითად განმასხვავებელ ნიშნებზე მიუთითებს: „*Los griegos común mente distinguen ocho partes de la oración: nombre, pronombre, artículo, verbo, participio, preposición, adverbio, conjunción. Los latinos no tienen artículo, mas distinguen la interjección del adverbio, et así, hazen otras ocho partes de la oración: nombre, pronombre, verbo, participio, preposición, adverbio, conjunción, interjección. Nos otros, con los griegos, no distinguiremos la interjección del adverbio, et añadiremos con el artículo el gerundio, el cual no tienen los griegos, et el nombre participial infinito, el cual no tienen los griegos ni latinos. Así que serán por todas, diez partes de la oración en el castellano: nombre, pronombre, artículo, verbo, participio, gerundio, nombre participial infinito, preposición, adverbio, conjunción*“ [Nebrija, 1492:110].¹ ამრიგად, მივიღეთ შემდეგი სურათი:

ბერძნული ენა	ნებრიხას გრამატიკა	ლათინური ენა
სახელი	სახელი (ombre, dios, gramática)	სახელი
ნაცვალსახელი	ნაცვალსახელი (io, tú, aquél)	ნაცვალსახელი
არტიკლი	არტიკლი (el, la, lo)	ზმნა
ზმნა	ზმნა (amo, leo, oio)	მიმლეობა
მიმლეობა	მიმლეობა (amado, leído, oído)	წინდებული

¹“ბერძნები ჩვეულებრივ განარჩევენ რვა მეტყველების ნაწილს: სახელი, ნაცვალსახელი, არტიკლი, ზმნა, მიმლეობა, წინდებული, ზმნიზედა, კავშირი. ლათინურ ენაზე მოსაუბრეებს არ აქვთ არტიკლი მაგრამ ზმნიზედისგან გამოყოფენ შორისდებულს და ამგვარად რვა მეტყველების ნაწილის განსხვავებულ კლასიფიკაციას იღებენ: სახელი, ნაცვალსახელი, ზმნა, მიმლეობა, წინდებული, ზმნიზედა, კავშირი, შორისდებული. ჩვენ, ბერძნების მსგავსად, არ გამოვყოფთ შორისდებულს ზმნიზედისგან და არტიკლთან ერთად ვამატებთ გერუნდივს, რაც ბერძნებს არ აქვთ და ინფინიტივის მიმლეობით სახელს, რაც არც ბერძნებს აქვთ და არც ლათინურ ენაზე მოსაუბრეებს. ასე რომ, კასტილიურ ენაში მივიღეთ ათი მეტყველების ნაწილი: სახელი, ნაცვალსახელი, არტიკლი, ზმნა, მიმლეობა, გერუნდივი, ინფინიტივის მიმლეობითი სახელი, წინდებული, ზმნიზედა, კავშირი“.

წინდებული	გერუნდივი (amando, leyendo, oiendo)	ზმნიზედა
ზმნიზედა (შედის შორისდებულიც)	ინფინიტივის მიმღობითი სახელი (aver amado, aver leído, aver oído)	კავშირი
კავშირი	წინდებული (a, de, con) ზმნიზედა (aquí, allí, aier) (შედის შორისდებულიც) კავშირი (i, o, ni)	შორისდებული

როგორც ვხედავთ, მეტყველების ნაწილების ნებრიხასულ კლასიფიკაციაში არ ფიქსირდება ზედსართავი სახელი. ესპანელი ლინგვისტი ზედსართავ სახელს არ გამოყოფს დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად და მას, სახელის დახასიათების დროს, სახელის ერთ-ერთ შინაარსობრივ ჯგუფად მოიხსენიებს. ნებრიხა სახელის ორ ჯგუფს ასახელებს, ესენია: “nombre adjetivo”, რომელიც „*siempre se arrima al sustantivo*“ (მაგალითად: ombre bueno) და „nombre sustantivo“, რომელიც „*está por sí mismo, et no se arrima a otro ninguno*“ (მაგალითად: ombre).¹ აქვე აღნიშნავს, რომ სახელთან გვხვდება სამივე სქესის არტიკლი (el ombre, la muger, lo fuerte). ესპანელი გრამატიკოსი არც შორისდებულს გამოყოფს დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად. ნებრიხა თავად ამბობს, რომ “a imitación de los griegos” შორისდებულს (მაგალითად: ai, hahaha...) ტოვებს ზმნიზედასთან. როგორც ვხედავთ, ნებრიხა მეტყველების ნაწილების კლასიფიკაციისას იყენებს ლათინური და ბერძნული ენების გრამატიკას, რაც სავსებით ლოგიკურია, რადგან არ არსებობდა ესპანური ენის მანამდე შექმნილი გრამატიკა, რასაც ნებრიხა დაეყრდნობოდა.

ესპანური ენის სამეფო აკადემია (RAE) მადრიდში 1713 წელს დაარსდა. პირველი ნაშრომი, რომელიც აკადემიამ გამოაქვეყნა ესპანური ენის განმარტებითი ლექსიკონის ექვსტომეულია. „Diccionario de Autoridades“ დაიბეჭდა 1726-1739 წლებში.² განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემის შემდეგ, აკადემიამ ესპანური ენის გრამატიკაზე დაიწყო მუშაობა. 1771 წელს აკადემიის პირველი გრამატიკული ნაშრომი „**Gramática de la lengua castellana**“ გამოქვეყნდა.³ ნაშრომი შედგება ორი ნაწილისგან და მოიცავს როგორც მორფოლოგიას, ისე სინტაქს. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა გრამატიკის პირველი ნაწილი, რომელიც ეთმობა ესპანური ენის მორფოლოგიას და

¹Antonio de Nebrija “Gramática de la lengua castellana“, 1492, გვ. 115

²ნაშრომს საფუძვლად დაედო სებასტიან დე კობარუბიასის კასტილიური (ესპანური) ენის პირველი განმარტებითი ლექსიკონი „Tesoro de la lengua castellana, o española“ (1611 წ.).

³იხ. ნაშრომის ონლაინ ვერსია https://www.rae.es/sites/default/files/Gramatica_RAE_1771_reducida.pdf

მეტყველების ნაწილების დახასიათებას შესაბამისი შინაარსობრივი ჯგუფებით და მორფოლოგიური კატეგორიებით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნაშრომის ძირითად ნაწილს საფუძვლად დაედო ანტონიო დე ნებრიხას „კასტილიური ენის გრამატიკა“ (1492 წ.). თუმცა, აკადემიის პირველ გრამატიკაში ნებრიხას გრამატიკის გარდა მოხსენიებულია სხვა ორი ნაშრომიც: ბარტოლომე ხიმენეს პატონის 1614 წლით დათადირებული “Instituciones de la Gramática española” და გონსალო კორეასის 1627 წელს გამოქვეყნებული „Gramática de las tres lenguas castellana, latina, y griega.“

ესპანური ენის სამეფო აკადემია (RAE) არ დაეთანხმა მეტყველების ნაწილების ნებრიხას მიერ შემოთავაზებულ კლასიფიკაციას და ცხრა მეტყველების ნაწილი შემდეგი თანმიმდევრობით წარმოადგინა: სახელი, ნაცვალსახელი, არტიკლი, ზმნა, მიმღეობა, ზმნიზედა, წინდებული, კავშირი და შორისდებული. სამეფო აკადემიის პირველ გრამატიკაში სახელი ისევ არსებითი (nombre sustantivo) და ზედსართავი (nombre adjetivo) სახელების შინაარსობრივ ჯგუფებს მოიცავს, ხოლო ზმნა ნებრიხას მიერ დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილებად გამოცხადებულ გერუნდის და ინფინიტივის მიმღეობით სახელს აერთიანებს. ცალ-ცალკე მეტყველების ნაწილებად არის წარმოდგენილი ზმნიზედა და შორისდებული. არტიკლი ისევ დამოუკიდებელი მეტყველების ნაწილია.

1994 წელს გამოქვეყნდა ემილიო ალარკოსის „Gramática de la lengua española“.¹ ალარკოსის ნაშრომი, სადაც განხილულია ესპანური ენის როგორც ფონეტიკა, ისე მორფოლოგია და სინტაქსი, არაერთი კუთხით არის აღსანიშნი. სწორედ ალარკოსის სახელს უკავშირდება არსებითი და ზედსართავი სახელების ერთმანეთისაგან საბოლოო გამიჯვნა და მათი ორ დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად წარმოდგენა. მანვე წარმოადგინა ზედსართავი სახელის ორი ტიპი და დაამკვიდრა ტერმინები „აღწერითი ზედსართავი (ესპ. adjetivos calificativos)“ და „განმსაზღვრელი ზედსართავი (ესპ. adjetivos determinativos)“. აქვე დავაკონკრეტებთ, რომ აღწერითი ზედსართავი სახელით გადმოცემული იყო სხვადასხვა სახის ნიშან-თვისება, რაც ნიშნავს, რომ საგანი დახასიათებული იყო ზომის, წონის, ფორმის, სახეობის, ფერის, ოდენობის, შემადგენლობის მიხედვით (grande ‘დიდი’, pesado ‘მძიმე’, redondo ‘მრგვალი’, digital ‘ციფრული’, negro ‘შავი’, numeroso ‘მრავალრიცხოვანი’, seco ‘მშრალი’), ხოლო განმსაზღვრელ ზედსართავად მოიაზრებოდა კუთვნილების, ჩვენებითობის, განუსაზღვრელობის აღმნიშვნელი ფორმები არსებით სახელთან წინმსწრები პოზიციით (nuestro amigo, esta casa, algún libro...). ზედსართავი სახელის ამგვარ კლასიფიკაციას სახელმძღვანელოებში დღემდე ვხვდებით, რაც სამეფო აკადემიის განახლებული გრამატიკის (2009 წ.) მიხედვით, სადაც ალარკოსის განმსაზღვრელი

¹Emilio Alarcos Llorach “Gramática de la lengua española”, Espasa, Madrid, 1994

ზედსართავი წარმოდგენილია დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილად, არის შეცდომა. ალარკოსის მიერ შემოთავაზებული მეტყველების ნაწილების ჩამონათვალი შემდეგია: არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, ნაცვალსახელი, ზმნა, ზმნიზედა, წინდებული, კავშირი და შორისდებული. როგორც ვხედავთ, ახალ კლასიფიკაციაში აღარ ჩანს არც არტიკლი (განხილულია არსებით სახელთან ერთად) და არც მიმლეობა (განხილულია ზმნასთან ერთად).

ესპანური ენის სამეფო აკადემიამ 1771 წელს გამოქვეყნებული „კასტილიური ენის გრამატიკა“ არაერთხელ განახლა. აკადემიის გრამატიკის უახლესი ვერსია სახელწოდებით „**Nueva gramática de la lengua española**“ გამოქვეყნა 2009 წელს.¹ აკადემიის ახალი ნაშრომით კიდევ ერთხელ შეიცვალა მეტყველების ნაწილების ჩამონათვალი და მივიღეთ შემდეგი სურათი: არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, მსაზღვრელი, ნაცვალსახელი, ზმნა, ზმნიზედა, წინდებული, კავშირი და შორისდებული. მთავარი სიახლე, რაც აკადემიის უახლესმა გრამატიკამ მეტყველების ნაწილების კლასიფიკაციასთან შემოგვთავაზა არის ახალი მეტყველების ნაწილი - მსაზღვრელი, რომელიც ჯერ კიდევ რამდენიმე წლის წინ განიხილებოდა, როგორც ზედსართავი სახელის ერთ-ერთი ჯგუფი და მოიხსენიებოდა ტერმინით „განმსაზღვრელი ზედსართავი სახელი“ (ესპ. adjetivo determinativo). ესპანეთის სამეფო აკადემიის მიერ 2009 წელს გამოცემულ განახლებულ გრამატიკაში „Nueva gramática de la lengua española“ ვკითხულობთ: „*Los adjetivos determinativos se consideran determinantes en lugar de propiamente adjetivos,*“² რაც ნიშნავს, რომ მსაზღვრელი აღარ არის ზედსართავი სახელის ერთ-ერთი ჯგუფი. იგი დამოუკიდებელი მეტყველების ნაწილია, რომელიც მეტყველების ნაწილების ჩამონათვალში მესამე პოზიციას იკავებს: არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, მსაზღვრელი, ნაცვალსახელი, ზმნა და ა.შ. ამავე გამოცემით ესპანეთის სამეფო აკადემია მსაზღვრელის (ესპ. determinante) რამდენიმე ჯგუფს განარჩევს, ესენია: არტიკლი (*el libro*), კუთვნილებითი (*nuestros amigos*), ჩვენებითი (*estas bolsas*), განუსაზღვრელობითი (*algún momento*), რაოდენობის აღმნიშვნელი (*tres casas*), მიმართებითი (*el señor cuyo hijo*), კითხვითი (*¿Qué vino prefieres?*) და ძახილის (*¡Qué ciudad!*) მსაზღვრელები. აქვე უნდა აღინიშნოს კიდევ ერთი გარემოება. გამომდინარე იქიდან, რომ მსაზღვრელი და ნაცვალსახელი რიგ შემთხვევებში ერთსა და იმავე ფორმას იყენებს, საყურადღებოა მათი ერთმანეთისაგან სწორად გამიჯვნა. იმისათვის, რომ სწორად ამოვიცნოთ კონკრეტული ფორმა მსაზღვრელია თუ ნაცვალსახელი, უნდა დავაკვირდეთ ახლავს თუ არა მას არსებითი სახელი. მსაზღვრელი ყოველთვის არსებითს ახლავს (და უმრავლეს შემთხვევაში მას სქესსა და რიცხვში უთანხმდება), მაშინ როცა ნაცვალსახელი არსებითი სახელის გარეშე,

¹არსებობს ამ ნაშრომის რეზუმირებული ვერსიაც „Nueva gramática básica de la lengua española“ (2011 წ.).

²Real Academia Española, Nueva gramática de la lengua española, 2009

არსებითის შემცვლელად გამოიყენება: *Esa*^{ჩვენებ-მსაზღვ} flor es una rosa y *esta*^{ჩვენებ-ნაცვ} es una violeta 'ეგ ყვავილი ვარდია, ეს (გამოტოვებულია: ყვავილი) კი არის ია' და ა.შ.

როგორც განხილულმა მასალამ გვაჩვენა, ესპანურ ენაში მეტყველების ნაწილების კლასიფიკაციამ საკმაოდ რთული გზა განვლო. ანტონიო დე ნებრიხას მიერ შემოთავაზებული კლასიფიკაცია მომდევნო საუკუნეებში არაერთხელ შეიცვალა და ამ ეტაპისათვის საბოლოო ვარიანტი აკადემიის უახლესი გრამატიკით განისაზღვრა.

ლიტერატურა:

1. Alarcos Llorach E., - Gramática de la lengua Española, RAE, Espasa, Madrid, 1994
2. Nebrija A., - Gramática de la lengua castellana [ელექტრონული ვერსია]
<http://www.ataun.es/BIBLIOTECAGRATUITA/CI%C3%A1sicos%20en%20Espa%C3%B1ol/Anto%20nio%20de%20Nebrija/Gram%C3%A1tica%20de%20la%20lengua%20Castellana.pdf>
3. Real Academia Española, - Gramática de la lengua castellana [ელექტრონული ვერსია]
https://www.rae.es/sites/default/files/Gramatica_RAE_1771_reducida.pdf
4. Real Academia Española, Nueva gramática de la lengua Española, Espasa Libros, 2009
5. Real Academia Española, Nueva gramática básica de la lengua Española, Espasa Libros, 2011

Nino Chrikishvili

From the History of the Classification of parts of speech

(From Nebrija to the latest grammar of Royal Academy)

Abstract

Distributing the vocabulary in a language into different classes and using common grammatical signs (morphological categories, syntactic functions) as a class-fiction principle creates a list of parts of a specific number of speech in a language. Spanish is no exception, where nine parts of speech are distinguished: noun, adjective, pronoun, verb, adverb, preposition, conjunction, interjection. He presented sequence of parts of speech is found in 2009, after the Royal Spanish Academy (RAE) published an updated grammar of the Spanish language “*„Nueva gramática de la lengua española“*“. The academy-proposed classification with updated grammar, which is considered the final version at this stage, differs in a number of characteristics from the classifications presented in the grammatical works of previous centuries.

The present article deals with the history of the classification of parts of speech, where based on the most important grammatical works for the Spanish (Castilian) language, the evolution of the classification of parts of speech is described.

Description of the classification of parts of speech we started from the first grammar of Castilian language and saw how the Nebrichasian classification gradually changed and how we got the part of the nine speeches in modern Spanish.

რეცენზენტი: პროფესორი ც. ახვლედიანი